

Η πολιτική, εν Ελλάδι, ρητορεία (Εμμανουήλ Ροΐδης)

Ολιγώτερον παντός άλλου άχαρι είναι το έργον του επιχειρούντος να εκτιμήση την παρ' ημίν πολιτικήν ευγλωττίαν. Τί τω όντι θα είχε να είπη περί της σημερινής ημών φιλολογίας, τέχνης ή επιστήμης ή πώς σπουδάζων να ισχυρισθή ότι, αν ουχί ακμαίαι, είναι τουλάχιστον ζωνταναί; Τα πάντα παρ' ημίν είναι σκιαί, είδωλα και φαντάσματα και ζωήν αληθινήν έχει μόνη η πολιτική. Μόνη αύτη έχει το προνόμιον να ελκύη την αμέριστον προσοχήν και να εξεγείρη το ενδιαφέρον πάντων των Ελλήνων, διότι μόνη

αύτη δύναται να πορίση δημοτικότητα, δύναμιν, υπόληψιν, βαρύτητα και σημασίαν και εις αυτά τα μηδαμινά. Εις τας άλλας χώρας πολλά είναι τα στάδια τα αναγόμενα εις την ανθρωπίνην δραστηριότητα και φιλοδοξίαν. Φήμην, υπεροχήν, κοινωνικάς διακρίσεις, αξιώματα και τιμάς δύναται να ελπίση και ο επιστήμων και ο συγγραφεύς και ο καλλιτέχνης και αυτός ο ποιητής, αλλά παρ' ημίν μόνος ο πολιτευτής. Την τοιαύτην εν Ελλάδι εξαιρετικώς υπέροχον θέσιν του βουλευτού αρκεί να εξηγήση το γεγονός, ότι εις μεν τας άλλας χώρας η δύναμις αυτού περιορίζεται εις το ν' άνατρέπη τας κυβερνήσεις, ενώ εν Ελλάδι ουδείς υπάρχει της παντοδυναμίας του περιορισμός. Εκ του βουλευτού εξαρτάται όχι μόνον της κυβερνήσεως ο βίος, αλλά και η τιμή, η περιουσία, η ασφάλεια, ο επιούσιος άρτος ή τουλάχιστον η πλήρωσις πόθου τινός των πλείστων Ελλήνων. Ουδ' υποπίπτομεν εις υπερβολήν λέγοντες «των πλείστων», αφού δεν είναι βεβαίως πολλοί οι μακάριοι εκείνοι Έλληνες, οι μη έχοντες ουδέν να φοβηθώσιν ή να ελπίσωσι παρά βουλευτού, ούτε οικόπεδον δυνάμενον να καταπατηθή ή να περιληφθή εις το σχέδιον της πόλεως, ούτε οφειλήν προς το δημόσιον ή απαίτησιν παρ' αυτού καμμίαν, ούτε δίκην εκκρεμή, ούτε φόβον να χάσωσι δημοσίαν θέσιν εκ της οποίας αποζώσιν ή επιθυμίαν ν' αποκτήσωσι τοιαύτην, ούτε συγγένειαν ή συμπάθειαν προς υπόδικον δυνάμενον ν' άθωωθή ή κατάδικον δυνάμενον να χαριτωθή, ούτε όρεξιν οιασδήποτε κυβερνητικής παραχωρήσεως, μεταλλείου, σιδηροδρομικής γραμμής, εργολαβίας, προμηθείας, μεταρρυθμίσεως εδαφίου τίνος του δασμολογίου, ή αδείας να μεταβάλωσι τα πεζοδρόμια εις σφαγείον ή παραρτήματα λαχανοπωλείου, ούτε αγρόν δυνάμενον να ερημωθή, ούτε θυγατέρα δυναμένην ν' ατιμασθή ή τουλάχιστον ράχιν δυναμένην αυθαιρέτως να

ξυλοφορτωθή, μετά την επικείμενη μάλιστα κατάργησιν της στρατιωτικής αστυνομίας.

Πάντα ταύτα, περί των οποίων αποφασίζει εις πάσαν άλλην χώραν ο νόμος, το δίκαιον, η προτίμησις της ικανότητος, το κοινόν συμφέρον και το σέβας προς την κοινήν γνώμην, εξαρτώνται παρ' ημίν εκ μόνου του θελήματος του βουλευτού. Ο κύκλος της αρμοδιότητος και της ενεργείας του είναι δεκάκις ευρύτερος παρά εις πάσαν άλλην χώραν και η πεποίθησις εις την παντοδυναμίαν του τοσαύτη ώστε, ως οι Εβραίοι παρά του Χριστού τέρατα και σημεία, ούτω ζητούσι και οι Έλληνες εκλογείς παρά του βουλευτού να θαυματουργή, μεταβάλλων τους αχυρώνας εις δημοτικά σχολεία, τα χωράφια εις οικόπεδα, τους ακτήμονας εις κτηματίας, τους χρηστούς υπαλλήλους εις παυσανίας, τούς βλαχοδημάρχους εις ιππότας του Σωτήρος, τους δικαστάς εις αδικητάς και τους ξυλοσχίστας εις καθηγητάς.

Το «Αρχή σοφίας φόβος Κυρίου» δύναται προς χρήσιν των σημερινών Ελλήνων να μετατραπή εις «Αρχή σοφίας φόβος βουλευτού». Όπως κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους παρελάμβανεν ή μάλλον έπνιγεν εις τας άγκάλας της η Θεολογία πάσαν μάθησιν και επιστήμην, εκμυζώσα όλην του έθνους την πνευματικήν δραστηριότητα, ούτω και παρ' ημίν απορροφά και εκμηδενίζει τα πάντα η πολιτική, διά τον λόγον ότι ουδέν ημπορεί να υπάρξη ανεξάρτητον απ' αυτής, ότι δύναται αύτη ν' αντικαταστήση τα πάντα και υπ' ουδενός ν' αντικατασταθή. Άλλο πλην αυτής στάδιον δύναται εν Ελλάδι να προτίμηση μόνος ο αφιλότιμος, ο ασκητής, ο κυνικός φιλόσοφος, ο περιφρονητής παντός επιγείου αγαθού και υποψήφιος κληρονόμος της βασιλείας των Ουρανών. Εις πάντα εν ενί λόγω Έλληνα πρόκειται η αίρεσις μεταξύ πολιτικού και μηδενικού. Τί άλλο τω όντι είναι παρά στρογγυλά μηδενικά οι απέχοντες της πολιτικής παλαιίστρας, οσονδήποτε και αν διαπρέψωσιν εις πάσαν άλλην; Αληθές είναι ότι δύναται να παραγνωρισθή και εις άλλους τόπους η αξία, αλλά μόνον εις την Ελλάδα να υποταχθή και η ανεγνωρισμένη εις τον ζυγόν της πολιτικής. Παρά πολιτευτού, αν συμπέση κατ' εξαίρεσιν να έχη και αξιώσεις ανθρωπισμού, δύναται νά ελπίση πρωτεύων τις φιλόλογος ή επιστήμων να τύχη μειδιάματος συγκαταβάσεως και προστασίας· πως όμως να φαντασθή, όσσην και αν έχη έπαρσιν, ότι είναι ισότιμος αυτού ή πως να μην κατανόηση την μηδαμινότητά του, έχων υπ' όψιν ότι εξ ενός βουλευτικού νεύματος εξαρτάται νά παραγκωνισθή; [...] Ουδέ δυνάμεθα βεβαίως να κατηγορηθώμεν ως υπερβολικοί ισχυριζόμενοι ότι και Βιρχοβίους, Βιλλεμαίνους και Εγέλους αν ηδύνατο σήμερα ή Ελλάς να γεννήση, δύσκολον θα ήτο εις αυτούς άνευ του απαιτουμένου ποσού βουλευτικής προστασίας ν' αξιωθώσι της τιμής να

γείνωσι συνάδελφοι των ελέω ψήφου καθηγητών.

Η τοιαύτη εξαιρετική και εις την οικουμένην μοναδική σημασία παρ' ημίν της πολιτικής, επόμενον ήτο να καταστήση αυτήν αποκλειστικόν μέλημα πάντων των Ελλήνων. Υπό την στέγην της πατρικής του καλύβης περί ουδενός άλλου ακούει ο ελληνόπαις τους οικείους του συζητούντας, παρά περί της πιθανής εκβάσεως των εκλογών και των ωφελημάτων, τα οποία δύνανται νά καρπωθώσιν εκ της εξυπηρετήσεως τούτου ή εκείνου του υποψηφίου· ουδέ δύναται άλλο τι να διδαχθή εις το σχολείον παρά να περιφρονή τα γράμματα και να σέβεται τας ψήφους, βλέπων τους διδασκάλους του να σύρωνται ως ερπετά προ των ποδών παντός κομματαρχίσκου, να παύωνται ή να σφενδονίζωνται από Καλαμών εις Τρίκκαλα κατά πάσαν μετάστασιν υπουργικού βουλευτού, να συνιστώσι βουλευτικά χάρβαλα ως κατάλληλα προς εγκατάστασιν Γυμνασίων, να παρέχωσιν απολυτήρια εις ψηφούχους αναλφάβητους και να δέρωνται ως κτήνη εν μέση αγορά αν αρνηθώσι να πράξωσι τούτο. Αν εις άλλας χώρας δύνανται να κόψωσι τον ύπνον φιλότιμου εφήβου η δόξα του Παστέρ, τα τρόπαια του Μόλτκε, τα κέρδη του Ζολά, οι μεγαλόσταυροι του Βέρδη, ή αι δάφναι του Τενυσώνος, παρ' ημίν δεν έχει άλλας να ζηλεύση παρά τας των αιμινήστων Δεληγεώργη, Τρικούπη και Κουμουνδούρου, ουδ' άλλο μέσον ν' αποφύγη την ασημότητα παρά την ψηφοθηρίαν. Αλλά και αν στερούμενος φιλοτιμίας ή επαρχιακής επιρροής στέρξη αντί βουλευτού να γείνη υπάλληλος, πρόξενος, αξιωματικός, δικαστής ή και καθηγητής, ουδέ τότε βεβαίως απαλλάττεται από πολιτικών φροντίδων, αφού πολύ μάλλον ή εκ της ευδοκιμήσεως εις το έργον, εξαρτάται η προαγωγή ή και ο επιούσιος αυτού άρτος εκ της ικανότητος αυτού να οσφραίνεται εγκαίρως υπουργικάς κρίσεις, και της προθυμίας του να φθέγγεται ως το άγαλμα του Μέμνονος εις τον ανατέλλοντα ήλιον. Εις μόνον την τοιαύτην μονομερή του πνεύματος ημών καλλιέργειαν πρέπει ν' αποδοθή το φαινόμενον, ότι δύσκολον θα ήτο ν' ανευρεθή μεταξύ των Ελλήνων άνθρωπος οσονδήποτε αμόρφωτος και πάσης άλλης γνώσεως ενδεής, και μη δυνάμενος εν τούτοις να συζήτηση λογικώς και μετ' αφθόνου παρατάξεως επιχειρημάτων περί τής δεδηλωμένης, τών καθηκόντων του Στέμματος, της ανάγκης της Γερουσίας, της στρατιωτικής αστυνομίας ή της προοδευτικής φορολογίας. Όσα αλλαχού υπάγονται εις την αρμοδιότητα μόνον των εξ επαγγέλματος πολιτευτών, κατέχει επαρκώς πας φοιτητής ελληνικού καφενείου, ενώ η παντελής άγνοια των όσων θεωρούνται απαραίτητα εφόδια παντός πλύνοντος τας χείρας του Ευρωπαϊού δεν θα εθεωρείτο καταισχύνουσα ουδέ καθηγητήν του ημετέρου πανεπιστημίου.

Ουχί ολιγώτερον χαρακτηριστικόν σύμπτωμα των προόδων της κατατρυχούσης ημάς πολιτικής υπερτροφίας είναι η συμπίπτουσα μετά της από τινών ετών τεραστίας αναπτύξεως της πολιτικής δημοσιογραφίας έκλειψις παντός αξίου του ονόματος φιλολογικού περιοδικού, ενώ ευτυχούσι να έχωσιν αξιόλογα τοιαύτα η Ρωμουνία και αυτή ή Βουλγαρία. Υπέρ τας πεντήκοντα εκδίδονται τακτικώς εν Ελλάδι πολιτικά εφημερίδαι και ουδέν περιοδικόν δύναται πλέον ουχί να ευδοκιμήση, αλλ' ούτε καν να ζήση. Ουδέ θα είχον δίκαιον να παραπονεθώσιν οι εκδόται του διά τούτο, αφού αι μεν μεγαλόσχημοι ημών εφημερίδες πλησιάζουσι να φθάσωσι τας ευρωπαϊκάς κατά την άφθονίαν της ύλης, την ταχείαν μετάδοσιν των ειδήσεων και την τελειότητα του οργανισμού, ενώ τα ημέτερα περιοδικά κατήντησαν, εκ της ανικανότητος αυτών ν' αμείβωσι συντάκτας, απλά δοχεία νεανικών γυμνασμάτων, ατοίχιστοι μάνδραι όπου δύναται πας αυτοχειροτόνητος λόγιος να υπάγη να αποπατήση. Εν ενί λόγω, όπως όλοι οι Εσκιμώοι αλιείς, όλοι οι Άραβες ιππείς και όλοι οι αρχαίοι Πάρθοι τοξόται, ούτως και όλοι οι σημερινοί Έλληνες είναι πολιτευταί, όλοι ψηφοθήραι, όλοι κομματάρχαι και εκ τούτου και κάπως ρήτορες εξ ανάγκης! Εκδηλώσεις της δραστηριότητος του ελληνικού πνεύματος πραγματικά, ζωντανά και άξια προσοχής δεν υπάρχουν άλλαι πλην της αρθρογραφίας και της πολιτικής ρητορείας.

Πολύ εν τούτοις θα ηπατάτο ο αγόμενος εκ των ανωτέρω να πιστεύση ανάλογον της σπουδαιότητος της πολιτικής την χρησιμότητα της ρητορικής. Αύτη, πλην εκτάκτων τινών περιστάσεων, δεν είναι παρά δευτερεύων παράγων εκλογικής επιτυχίας, απλούν επικούρημα λυσιτελεστέρων προς άγραν ψήφων αγκίστρων. Πολύ τω όντι χρησιμώτερα των όσων δύναται ο υποψήφιος να βροντοφωνήση από του εξώστου αποτεινόμενος απ' ευθείας εις τους εκλογείς, είναι όσα ψιθυρίζει εις το ωτίον του δημάρχου και του κομματαρχίσκου, αφού μόνον κατ' όνομα άμεσοι και πράγματι έμμεσοι απομένουσιν ακόμη εν Ελλάδι αι έκλογαί. Διά να είμεθα εν τούτοις ακριβείς πρέπει να προσθέσωμεν, ότι από τινών ετών φαίνεται τείνουσα ν' αυξήση η χρησιμότης της δημοκοπίας, αφού εις ταύτην κυρίως πρέπει ν' αποδοθώσιν αι εκλογικάί επιτυχίαί του λαοπροβλήτου ημών πρωθυπουργού. Κατά παράδοξον όμως αντίθεσιν, εφ' όσον αυξάνει κατά τας εκλογάς η αξία της δημεγερτικής ευγλωττίας, κατά τοσοούτον φαίνεται ελαττουμένη και σχεδόν εκλείπουσα η χρησιμότης της ρητορικής δεινότητος από του βήματος της Βουλής. Αν αρκή να παρασύρη τον εκλογέα η παρά του τυχόντος δημοκόπου ενδέκατη επανάληψις δεκάκις ήδη αθετηθείσης υποσχέσεως, αδύνατον αφ' έτερου θα ήτο εις τον άριστον των ημετέρων ρητόρων να πείση τους εν τη Βουλή συναδέλφους του ότι έχουσιν άδικον να θεωρώσι τετράγωνον την σελήνην ή

συμφέρουσιν την κατάργησιν της στρατιωτικής αστυνομίας. Τοιούτο κατόρθωμα θα ήτο ανώτερον όχι μόνον της ευγλωττίας του Κικέρωνος και του Δημοσθένους, αλλά και αυτής ίσως της ικανότητος του Ορφέως να συγκινή τους λίθους.

Την εξήγησιν της τοιαύτης πρωτοφανούς αντιστάσεως των ημετέρων αντιπροσώπων κατά πάσης εφόδου της αυτόφωτου αληθείας και της στοιχειώδους λογικής, δύναται τις ίσως ν' ανεύρη αντιστρέφων την δημώδη των Γάλλων παροιμίαν και αντί «ventre affame n'a pas d'oreilles» («η κοιλιά που πεινάει δεν έχει αφτιά») λέγων, «δεν έχει ώτα του χορτάτου κυβερνητικού βουλευτού η κοιλιά». Αλλ' εις τι δύναται τότε να χρησιμεύση των ρητόρων τής αντιπολιτεύσεως η βοή εν τη ερήμω; Εις ουδέν βεβαίως, αν απέβλεπεν εις κέρδος ψήφων διά της πειθούς, αντί ν' αποβλέπη εις κέρδος μόνον χρόνου και την εξέγερσιν της κοινής γνώμης κατά των μέσων, διά των οποίων γεμίζει η κυβέρνησις την γαστέρα και φράσσει τα ώτα των οπαδών της, θεωρούσα ασύγγνωστον παρ' αυτοίς έγκλημα την χρήσιν του λογικού των και περιορίζουσα τα καθήκοντα αυτών εις το «Πίστευε και μη ερεύνα», όπως και τα της βασιλείας εις το «Υπόγραφε και μη ερεύνα».

Αφού δε το πολίτευμα ημών ουδέν άλλο πράγματι είναι παρά δικτατωρία ουδενός δεκτική περιορισμού αλλά μόνον ανατροπής διά δημαγωγίας, επόμενον ήτο ν' αποβή και η ρητορεία κατ' ουσίαν δημαγωγική. Ουδέ δύναται ν' αποδοθή εις άλλο τι η τοιαύτη αυτής τροπή παρά εις μόνην την ανεπαρκή πολιτικήν αγωγήν των εκλογέων. Άλυτον δι' ημάς αίνιγμα είναι πως ο ελληνικός λαός, ο φιλόνομος, ο νηφάλιος, ο πρακτικός, ο ουδενός άλλου κατά την οξύτητα του πνεύματος υστερών και άριστος των ιδίων του υποθέσεων οικονόμος, απεδείχθη αδεξιώτερος παντός άλλου διαχειριστής, ανίκανος να επιβάλη εις τοις αντιπροσώπους του την υπεράσπισιν του συμφέροντος των πολλών και ουχί των ολίγων, πρόθυμος εις κατάποσιν παντός δολώματος, ανεπίδεκτος σωφρονισμού υπό της πείρας, επιλήσμων πάσης συμφοράς και προς ουδέν άλλο ικανός παρά μόνον να παρασύρεται και έπειτα να μετανοή, να κράζη «Ήμαρτον», τύπτων το στήθος και να υποπίπτη μετ' ολίγον εις την αυτήν αμαρτίαν, να εξοστρακίζη τον άριστον αυτού πολιτικόν άνδρα και να χύνη έπειτα επί του τάφου του θύματος αυτού δάκρυα κροκοδείλου, έξυπνον τέλος πάντων και αγαθόν, πιστεύομεν, αλλ' ανίκανον να ανδρωθή παιδίον. Πως λοιπόν ν' απαιτήσωμεν από τους επιδιώκοντας την εύνοιαν και τας ψήφους του να ομιλώσι προς αυτόν άλλην γλώσσαν παρά την αρέσκουσιν εις τα παιδιά, λησμονουντες τας δάφνας των δημοκολάκων και την εκλογικήν πανωλεθρίαν του εξόχου ανδρός, όστις και επί τη υποθέσει ότι

διεπράχθησαν παρ' αυτού σφάλματα, κατεδικάσθη υπό του δήμου ουχί διά ταύτα, αλλά μόνον διότι εθεώρει ασυμβίβαστον προς το αξίωμα κυβερνήτου του δημοκόλακος την τέχνην.

Πλην της κατ' ανάγκην δημοκοπίας, πρέπει να θεωρήσωμεν ως μέγα μειονέκτημα της παρ' ημίν ρητορικής το μοναδικόν της Ελλάδος ευτύχημα της ανυπαρξίας ζητημάτων δυναμένων να διαιρέσωσιν εις αντίπαλα στρατόπεδα, ουχί τους πολιτευτάς, αλλ' αυτό το έθνος. Ούτε δυναστικούς έχομεν ούτε δημοκρατικούς, ούτε κληρικόφρονας, ούτε αντικληρικούς, ούτε σοσιαλιστάς ούτε μίσος μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, αφού εξ ίσου σπάνιοι είναι παρ' ημίν οι τρώγοντες καθ' ημέραν φασιανούς, όσον και οι στερούμενοι του επαρκούς προς χορτασμών τεμαχίου λευκού ή μέλανος άρτου, ούτε φόβον βιομηχανικών ή χρηματιστικών κρίσεων πλην των προκαλουμένων υπό της ημετέρας ακρισίας, ουδέ πιστεύομεν Έλληνα κανένα μη ευχόμενον εξ όλης καρδιάς την υποτίμησιν του συναλλάγματος...

[...] Ιδιάζον γνώρισμα του ημετέρου πολιτικού είναι η απεραντολογία και αι επ' άπειρον των αυτών επιχειρημάτων αναμασθήσεις. Ουδ' αύται όμως δύνανται να δικαιολογήσωσι την υπαγωγήν των ημετέρων αγορητών εις την τάξιν των αναμασσητικών μαστοφόρων, αφού δεν προέρχονται εκ προαιρέσεως, αλλ' εκ της ανυπαρξίας άλλου μέσου αμύνης κατά της αυθαιρεσίας των επιχειρούντων να περιορίσωσιν εις άφωνον κατάφασιν τα καθήκοντα του βουλευτού. [...] Εις μόνην την βίαν των πραγμάτων πρέπει ν' αποδοθή, ότι τας αρχαίας διαιρέσεις της ρητορικής πρέπει ν' αντικαταστήση η διαίρεσις της σημερινής εις δύο μόνον είδη: Την «δημοκοπικήν» και την «κωλυσιεργικήν».

Ουδέν άλλο υπολείπεται παρά να εκτιμήσωμεν, ανεξαρτήτως του επιβληθέντος αυτή υπό των περιστάσεων τύπου, την καθ' εαυτήν αξίαν της παρ' ημίν ρητορείας. Τούτο είναι, ως εν αρχή είπομεν, ικανώς εύχαρι έργον. Άνευ τω όντι φόβου να υπερτιμήσωμεν τα ημέτερα, δυνάμεθα αδιστάκτως ν' αποφανθώμεν ότι, αναλόγως του αριθμού των Ελλήνων αντιπροσώπων και του πληθυσμού εκ του οποίου εκλέγονται, εγκλείει η ημετέρα Βουλή ανώτερον πάσης άλλης ποσόν αγορευτικής ικανότητας. Ουδένα μεν μέγαν ρήτορα μετά τον αποκλεισμόν του μόνου αξίου τοιούτου επιθέτου, ουδ' ελπίδα προσεχούς ανορθώσεως της ζημίας, μετά την κατάβασιν αυτού εις τον τάφον, πλείστους όμως τους δυναμένους αδεώς να παραβληθώσιν, αν ουχί προς τους πρωτεύοντας, προς τους διαπρέποντας εν τη Δύσει συναδέλφους των. Αν δεν έχωμεν τάλαντον μονοκόμματον κανέν, έχομεν όμως μνας πλειοτέρας ίσως παντός άλλου

κοινοβουλίου. Το προ πάντων διακρίνον τους ημετέρους ρήτορας είναι η ικανότης αυτών ταχίστης οικειώσεως προς παν το δεκτικόν συζητήσεως εν τη Βουλή και η διά της οξύτητος της αντιλήψεως αναπλήρωσις της ειδικής πείρας. Το προσόν τούτο διακρίνει όχι μόνον τους μετερχομένους το επάγγελμα δικηγόρους βουλευτάς, αλλά και τους ουδέν έχοντας κοινόν προς το συζητείν «de omni re scibili» («απ' όσα μπορεί να ξέρει») εκ του προχείρου.

[...] Ο σημερινός Έλλην εξαγόμενος της πολιτικής ομοιάζει οψάριον εκτός του ύδατος. Η διάνοια αυτού είναι αγρός τον οποίον αφήνει ως επί το πολύ χέρσον, διότι κάλλιστα γνωρίζει ότι το προϊόν της συγκομιδής δεν θα εκάλυπτε τα έξοδα της καλλιέργειας. Συνηθίσας παιδιόθεν να βλέπη χρησιμεύον ως μόνον μέτρον εκτιμήσεως της ανθρωπινής αξίας το ποσόν της πολιτικής επιρροής, άγεται να θεωρήση ματαιόσπουδον και αναξίαν φιλότιμου ανδρός πάσαν άλλην ενασχόλησιν και μελέτην. Η πολιτική παρ' ημίν δύναται να ομοιωθή προς τα εκμυζώντα πάσαν ικμάδα του εδάφους αδηφάγα εκείνα φυτά, παρά τα οποία ουδέν άλλο δύναται να βλαστήση. Ταύτα αρκούσι, πιστεύομεν, να εξηγήσωσι πως, πλην ικανού αριθμού ευπρόσωπων ρητόρων, ουδέν άλλο άξιον συγκρίσεως προς τα των άλλων εθνών έχει σήμερον η Ελλάς να επιδείξη.